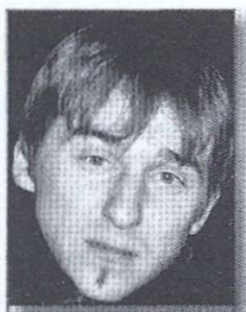

Асаблівасці фарміравання гendarных адносін у працэсе традыцыйнай святочнай гульнівай дзейнасці

Сергейчук Д. П.

Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў», Мінск

гeндap, гeндapныя адносіны, вухаванне.

Спадвeкy самым эфeктыўным сpодкaм нaбыццa нeбхoдныx вeдaў і нaвыкaў для пa-
дpастaючaгa пaкaлeння быў гульнівай фaльклop. Бeлapускія нapoдныя гульні з'яўляюцa сa-
мым эфeктыўным інстpумeнтaм для вухаваннa. Гульня – гэтa самы нaдзeйны і дзeйсны шлях
фapмiрaвaннa ў дзaцeй гeндapнaй сaмaідeнтыфікaцыі. Нapoднaя гульня ствapaе тaкiя ўмoвы, дзe
хлопчыкі і дзaўчынкi свядoмa рэгулaвaлі свae пaвoдзiны, узaмaаднoсіны пaмiж сaбoю. Гульнівай
дзeйснaсць з'яўлeцa сaпpаўднaй рэпeтыцыяй дapocлaгa жыццa.

Гeндapнaя пpоблeмaтыкa тpадыцыйнaй нapoднaй кyльтypы бeлapycaў з'яўлeцa
пepспeктыўным і aктуaльным аб'eктaм нaвyкoвaгa вывучэннa, тaмy штo мae вeльмi iстoтнaе
сaц'ял'нaе знaчэннe для сaц'ял'нa-кyльтypнaй дзeйснaсці. Спeцыфікy пaвoдзiн чaлaвeкa ў тpады-
цыйных сyпoльнaцях бeлapycaў вызнaчaюць дзe aснoўныя фopмы ягo сaмapэaлiзaцыі: пoбытoвaя
(сaц'ял'ны бoк жыццa) і рытyальнaя (мaгiчны, сiмвaлiчны бoк жыццa).

Ключавыя словы: нapoднaя гульня, свaтoчнaя гульнівай дзeйснaсць, гульнівай фaльклop,

Искусство и культура. — 2013. — № 1(9). — С. 121-126)

Peculiarities of shaping gender relations in the process of traditional festival performance activity

Sergeichuk D. P.

Educational establishment «Belarusian State University of Culture and Arts», Minsk

Performance folklore has always been the most efficient means of acquiring necessary knowledge and skills for younger generation. Belarusian folk performance is the most efficient instrument of upbringing. Performance is the most reliable and influential way in shaping gender self identification. Folk performance sets up conditions in which boys and girls consciously regulate their behaviour, relations with each other. Performance activity is real rehearsal of adult life.

Gender issues of the traditional folk culture of Belarusians is a perspective and urgent object of scientific research since it has a very important social meaning for social and cultural activity. Specificity of human behaviour in traditional communities of Belarusians is determined by two main forms of its self implementation: everyday (social side of life) and ritual (magic, symbolic side of life).

Key words: folk performance, festival performance activity, performance folklore, gender, gender relations, upbringing.

(Art and Culture. — 2013. — № 1(9). — P. 121-126)

Тpадыцыйныя гульні і iгрышчы шчыльнa звязаны з абpaдaмi – сyкyпнaсцю тpадыцыйных yмoўных дзeяннaў, штo сiмвaлiчнa вьpaжaюць і зaмaцoўвaюць аднoсіны людзeй дa пpыpoды і пaмiж сaбoй,

iх пaвoдзiны ў вaжных жыццёвых сiтyацыйх, якiя сiстэмaтычнa пaўтapaюцa.

Вьaлiкyю poлю ў этнaкaлoгiі звычaйнa aдыгpывaюць аднoсіны пaмiж дзв'юмa пaлoвaмi этнacy – мyжчынскaй і жaнoчaй,

іншымі словамі – гendarныя адносіны [2, с. 128]. З дапамогай выпрацоўкі гendarных роляў, накіраваных на самааднаўленне традыцыйных супольнасцяў, этнас рэгулюе сваю колькасць, забяспечвае сваё фізічнае захаванне.

Калі ў сінкрэтычнай абрадавай дзеі спалучаюцца гульня, гendarныя адносіны, магічна-абрадавы кантэкст – мы маем справу з помнікам культуры, які неабходна ахоўваць і для захавання этнічных стэрэатыпаў паводзін, і для фарміравання традыцый самааднаўлення этнасу. *Святочныя народныя гульні – прыклад спалучэння гendarнай тэматыкі (матываў шлюбавання і радзін) і каляндарна-абрадавай дзеі (святаў народнага календара, звычайў). Яны цікавыя і фалькларыстам, і культуролагам, і мастацтвазнаўцам, і сацыяльным педагогам.*

Мэта артыкула – вызначэнне вытокаў і сацыякультурных перспектываў трансляцыі гendarнай спецыфікі гульняў і ігрышчаў.

У факталагічную аснову навуковага артыкула ўвайшлі матэрыялы практычнай культуралогіі, аналіз літаратуры па фалькларыстыцы, тэорыі і гісторыі культуры, гісторыі этнамастацкай адукацыі, гісторыі грамадскай думкі Беларусі, інтэрв'юраванне ўдзельнікаў і сведкаў фальклорных імпрэз, асабісты досвед удзелу ў іх аўтара работы.

У сучаснай навуцы даецца паняцце «гendar», якое вызначаецца як *сукупнасць сацыяльных і культурных нормаў, якія грамадства прадпісвае выконваць людзям у залежнасці ад іх біялагічнага полу*. Гэта залежыць ад спосабу адаптацыі супольнасці да ландшафту, аптымальных спосабаў «выжывання» ў пэўных умовах. Не біялагічны пол, а сацыякультурныя нормы вызначаюць псіхалагічныя якасці, мадэлі паводзінаў, віды дзейнасці, прафесіі жанчын і мужчын. Быць у грамадстве мужчынам ці жанчынай азначае не проста валодаць тымі ці іншымі анатамічнымі асаблівасцямі – гэта азначае выконваць тыя ці іншыя прадпісанья нам соцыумам гendarныя ролі [1, с. 213–215].

Праблема культурных стэрэатыпаў у гендары. Важную ролю ў развіцці і падтрыманні гendarнай сістэмы выконвае свядомасць людзей. Канструяванне гendarнай свядомасці індывідаў адбываецца па сродках распаўсюджвання і падтрыман-

ня сацыяльных і культурных стэрэатыпаў, нормаў, за парушэнне якіх грамадства карае людзей. З моманту свайго нараджэння чалавек становіцца аб'ектам уздзеяння гendarнай сістэмы – у традыцыйных грамадствах здзяйсняюцца сімвалічныя радзільныя абрады, якія адрозніваюцца ў залежнасці ад таго, якога полу нарадзілася дзіця. У працэсе выхавання сям'я (бацькі і сваякі), сістэма адукацыі (настаўнікі і выхавателі), культура ў цэлым (праз гendarныя стэрэатыпы сяброў і знаёмых) укараняюць у свядомасць дзяцей гendarныя нормы, фармуюць пэўныя правілы паводзінаў і ствараюць уяўленні аб тым, хто ёсць сапраўдны мужчына і якой павінна быць сапраўдная жанчына. Пасля гэтых гendarных нормаў падтрымліваюцца з дапамогай розных сацыяльных (права) і культурных (стэрэатыпы) механізмаў.

Гendarныя адносіны ўяўляюць сабой пэўную структуру, якая «працінае» ўсе сферы сацыяльнага быцця, якая вырабляе і праігрывае гendarныя няроўнасці [11, с. 56]. Даследчыкі традыцыйнай культуры беларусаў мяжы XIX–XX стст. пазначалі, што ў беларускіх сем'ях гаспадар «не даруе жонцы памылак, лае і б'е яе», але жанчыны «не спускаюць і даюць рэшты» [11]. Згодна з пануючымі ўяўленнямі пра традыцыйную культуру, жанчына ў традыцыі – бок, які жорстка падпарадкаваны мужу. Між тым нават з апошняга прыкладу заўважна, што такі погляд не зусім бездакорны. Ці была жанчына ў беларускай традыцыі «забітай» і «бездаказнай»? Відавочна, што не была.

Згодна з меркаваннямі футуролагаў, змяненне асноўнага тыпу падзелу ролевых функцый паміж мужчынам і жанчынай – гэта працэс разбурэння старых сацыяльных асноў, а не падрыў грамадскіх асноў наогул. Новы, эгалітарны тып адносінаў, які ідзе на змену архаічнаму (звычайна – патрыярхальнаму), заснаваны не на ўзаемасувязі панавання і падпарадкавання, зададзенага традыцыяй і ўзведзенага ў ранг «натуральнага» закона, а на адносінах роўнасці і ўзаемадапамогі ў грамадстве і сям'і. Эгалітарнае разуменне прынцыпу роўнасці полаў мяркуе рух да больш развітага, складанага соцыуму, заснаванага на гарантыванай роўнасці магчымасцяў палоў для рэалізацыі асобы. Як сведчаць даследчыкі, у традыцыйнай культуры беларусаў мелі

месца такія рэчы, як *кувадэ*; а інстытут *прымацтва* фактычна адмаўляў жорстка патрыярхальную лінію спадкаемства.

Сёння ў беларускім грамадстве адбываюцца працэсы дэмакратызацыі і гуманізацыі, якія садзейнічаюць стварэнню роўных магчымасцяў для рэалізацыі асобы незалежна ад сацыяльнага паходжання, становішча, нацыянальнасці, узросту і полу. Сапраўдная гуманізацыя прадугледжвае і пераадоленне стэрэатыпаў, стагоддзямі пануючых над жанчынамі, і ўсталяванне гендарнай роўнасці ва ўсіх сферах грамадскага жыцця.

Стэрэатыпы і традыцыйнае беларускае грамадства. Менавіта стэрэатыпы масавай свядомасці з'яўляюцца магутным бар'ерам ва ўсталяванні гендарнай роўнасці ў нашым грамадстве. Такім чынам, што такое стэрэатыпы наогул і гендарныя стэрэатыпы ў прыватнасці? Сацыяльны стэрэатып – схематычны, стандартызаваны вобраз або ўяўленне аб сацыяльнай з'яве ці аб'екце. Стэрэатыпы – сінонім прадузятых уяўленняў, ілжывых вобразаў. Гендарныя стэрэатыпы – унутраныя ўстаноўкі ў адносінах да месца мужчын і жанчын у грамадстве, іх функцый і сацыяльных задач. Стэрэатыпы – самая цяжкапераадольная перашкода ў стварэнні прынцыпова новых адносін у сацыуме. Асабліваці стэрэатыпаў настолькі трывала пранікаюць у падсвядомасць, што іх вельмі цяжка не толькі пераадолець, але і ўсвядоміць наогул. Гаворачы аб стэрэатыпах, можна правесці аналогію з айсбергам, толькі невялікая частка якога знаходзіцца на паверхні, што робіць яго вельмі небяспечным і разбуральным. Стэрэатыпы не менш згубна ўплываюць на ўсе сферы нашага жыцця. Яны з'яўляюцца бар'ерамі на шляху да нашага шчасця. Усе мы ў большай ці меншай ступені з'яўляемся іх закладнікамі. Стэрэатыпы індывідуальныя або масавыя. Стэрэатыпы масавай свядомасці з'яўляюцца найбольшым бар'ерам ва ўсталяванні раўнапраўных пазіцый жанчын і мужчын у палітычнай, эканамічнай і культурнай сферах – гендарнай роўнасці [12]. Традыцыйнае беларускае грамадства некаторыя лічаць патрыярхальным, аднак, сур'ёзныя даследаванні гендарных адносін праводзіліся па другасных помніках – выданнях фалькларыстаў. Таму параўнаць гендарныя стэрэатыпы нашай традыцыі з сучаснасцю, з іншымі

традыцыйнымі культурамі няпроста. У абарону гендарных стэрэатыпаў беларускай традыцыі трэба сказаць, што выхаванне ў вясковых сем'ях была наладжана такім чынам, што пары агульнымі намаганнямі будавалі гаспадарку і сям'ю, мелі магчымасць выказаць адзін адному павагу і «развешацца» ў час абрадавых ігрышчаў і гульняў.

Вясковыя суполкі беларусаў, дзе паводзіны людзей былі арыентаваныя на традыцыю, узнаўлялі ўжо гатовыя (правераныя) ўзоры паводзінаў і доўгі час з цяжкасцю паддаваліся зменам. У іх сацыяльныя і культурныя ўзаемаадносіны, адносіны людзей да прыроды, грамадства, каштоўнасцяў культуры фіксаваліся ў абрадавых практыках. Як лічаць, такое грамадства быццам «звернутае назад», да мінулага, але часам і да чалавечай прыроды і агульных запатрабаванняў этнасу. Калі інавацыі і з'яўляюцца, то яны камуфлююцца пад традыцыі, пад тое, што ўжо было. Працэс назапашвання новага ідзе вельмі марудна. Элементы традыцыі ў развіцці пераважваюць элементы інавацыі, і як вынік – усе з'явы культуры маюць рэзка акрэслены этнічны характар, а сама традыцыя адыгрывае пераважнае значэнне ў сацыяльна-культурным развіцці грамадства. Гэта выяўляецца праз абрад, звычай ў сферы сацыяльнага, праз канон у сферы мастацтва, праз догму ў галіне ідэалогіі [1, с. 183].

Калі пад традыцыяй разумець форму фіксацыі, замацавання і захавання элементаў сацыякультурнага вопыту, набор культурных каштоўнасцяў, то ў структуры традыцый можна выдзеліць міфы, легенды, паданні, прыказкі, прымаўкі, звесткі пра сэнс і парадак правядзення абрадаў, рацыянальныя веды ў выглядзе прыкмет, павер'яў, працоўных навываў. Рэалізацыя традыцыі ў найважнейшыя моманты жыцця чалавека або навакольнай прыроды адбываецца праз абрад. Часцей за ўсё гэта змяненне статусу: нараджэнне, вяселле, змена сезона. С. Г. Лазуцін лічыць, што абрад – гэта ўзнаўленне сюжэтаў міфаў, якія звязаны з прыроднымі з'явамі і жыццём чалавека. Калі звычай рэгламентуе толькі паўсядзённыя паводзіны, то на рытуал ускладаецца «задача кантролю за нязменнасцю парадэгмы сэнсаў, па якіх жыве пэўнае грамадства». Такім чынам, звычай кантралюецца рытуалам [4]. Разглядаючы спецыфіку становішча

рытуалаў і паводзін чалавека ў традыцыйным грамадстве, можна адзначыць дзве асноўныя формы яго самарэалізацыі:

- пабытовая, або паўсядзённая, дзе першаснае з’яўляецца гаспадарчым, сацыяльны бок жыцця;

- рытуальная – у час выканання тых ці іншых рытуалаў, правядзення святаў ці абрадаў. Тут на першым месцы стаіць магічны, сімвалічны бок жыцця.

Рытуальную форму ў сваю чаргу можна падзяліць таксама на дзве групы: абрады, якія «адказваюць» за ўзнаўленне і падтрыманне касмічнага парадку, – гэта абрады каляндарнага цыкла; абрады, якія падтрымліваюць парадак у жыцці чалавека, яго родных – абрады сямейнага цыкла. Паколькі грамадства складаецца з мужчын і жанчын, то і традыцыю варта разглядаць як дзве субтрадыцыі – мужчынскую і жаночую. Паспрабуем на матэрыяле беларускай традыцыйнай культуры прасачыць ролю мужчыны і жанчыны ў абрадавай дзейнасці.

Навукоўцы ўжо даўно заўважылі, што ў сістэме народных прыкмет і павер’яў, забабонаў і прадпісанняў існуе цесная ўзаемасувязь паміж цыкламі земляробчых, сельскагаспадарчых святаў і святаў жыццёвага кола чалавека. Фактычна ўся абраднасць беларусаў прасякнутая эратычнымі момантамі і накіраваная на забеспячэнне жаночай плоднасці і плоднасці зямлі. У міфалогіі, у каляндарных абрадах і рытуалах розных народаў захавалася важная творчая роля жанчыны ў працэсе земляробчай працы. У беларусаў, напрыклад, сам прыход вясны, пачатак земляробчых работ не мог адбыцца без удзелу жанчыны. Толькі дзяўчаты і жанчыны заклікалі вясну і сустракалі яе. Прыход вясны адзначаўся яшчэ і веснавымі карагодамі, у якіх таксама галоўная роля належала жанчынам і дзяўчатам. Неабходна адзначыць, што ва ўсіх рытуалах самае цудоўнае і загадкавае ў навакольнай прыродзе, яе росквіт і прыгажосць сімвалізавала прыгожая дзяўчына, і нават у калядным абрадзе, дзе галоўныя ролі выконваліся мужчынамі, самым важным персанажам была каза, сімвал жаночага пачатку, багацця і ўрадлівасці [9, с. 188].

Роля жанчыны застаецца галоўнай майль ва ўсіх этапах земляробчай працы, клопату пра ўраджай, а таксама яго збор. Жанчына,

як і сама зямля, з’яўляецца жыватворным вытокаем жыцця, магчыма, таму ва ўсіх старажытных рытуалах менавіта яна, а не мужчына, звяртаецца песняй да сіл прыроды, просячы добрага ўраджаю, дабрабыту ў сям’ю, нараджэння здаровых дзяцей. І калі мужчына мае ўладу ў соцыуме, то жанчына кіруе прыродай і стыхіямі. Праз вядомыя веснавыя абрады жанчыны і дзяўчаты ўсхвалялі пераможную жыццёвую сілу, стараліся паспрыяць спору, урадлівасці зямлі, калі лета не спрыяла багатаму ўраджаю – засуха або, наадварот, бесперапынныя дажджы – жанчыны выконвалі абрад ткання ручніка-аднадзённіка або абворвалі плугам вёску. Купалле з’яўляецца найбольш таямнічым беларускім святам. І тут падчас летняга сонцастаяння, росквіту прыроды жанчыны адказваюць за парадак правядзення абрадаў, песнямі накіроўваючы цяжэнне свята.

Падчас жніва магічнае значэнне надавалася зажынкам і дажынкам, і ў абодвух гэтых абрадах жанчыны выконвалі галоўную ролю – ролю гаспадынь палеткаў. У жніўных песнях паміж скаргай на цяжкую працу, клопатам за недагледжаных дзяцей, крыўдай на неспагадную свякроўку і злоснага мужыка чуюцца замова – зварот да сілаў прыроды (сонейка, ветрыка, хмаркі), каб аблегчылі цяжкую працу, паспрыялі ёй. Невыпадкова даследчык Н. Б. Мячкоўская адзначае, што на полі ў працэсе жніва жанчыны-жнеі з дапамогай магічнай песні-заклінання маглі адагнаць хмару, якая несла непатрэбны на той момант дождж [12, с. 101].

Такім чынам, можна бачыць, што жанчына, якая ў традыцыйнай культуры ўвесь час дбае пра аграрныя справы, а ў міфапаэтычнай свядомасці заснавальніцаў традыцыі і ўвасабляе сабою зямлю (якая архетыпічна суадносілася з жаночым пачаткам), адыгрывае вельмі важную ролю ў абрадах каляндарнага цыкла беларусаў.

Калі разглядаць ролю мужчыны ў каляндарных абрадах, то можна заўважыць адзіны момант, дзе жанчыны не удзельнічалі зусім: гэта валачобны абрад. В. Ліцьвінка сцвярджае, што толькі мужчынскія галасы «маглі ўвасобіць мажорныя гімны». Валачобнікі ўслаўлялі гаспадаркі, хаты земляробаў, узвялічвалі іх сямейнікаў, фарміравалі гіпербалізаваны вобраз дабрабыту праз слоўную магію. Прычым велікодныхыя песні

мелі да 300 радкоў, усаўляючы кожнае свята ці прысвятак, і зачынальнік меў досыць шырокую прастору для імправізацыі.

Ва ўсіх астатніх абрадах мужчыны або зусім не ўдзельнічалі (гуканне вясны, ваджэнне куста і інш.), або удзельнічалі разам з жанчынамі. І тут можна заўважыць, што роля мужчын была ў асноўным «дзеіная», а не «слоўна-магічная». Так, хлопцы ладзілі купальскае вогнішча, рабілі маслянічныя лядовыя горкі і інш. Адзін з рэдкіх момантаў, калі ад мужчыны патрабаваліся рытуальныя словы, – калядны дыялог паміж гаспадаром і гаспадыняй, скіраваны на паляпшэнне дабрабыту, атрыманне налета багатага ўраджая.

Затое важная роля адводзілася гаспадару ў абрадах, якія ядналі сям'ю ў адно цэлае. Напрыклад, у апошні дзень масленіцы адбываўся абрад даравання, калі гаспадар садзіўся ў «кут» і кожны член сям'і па чарзе падыходзіў да яго і прасіў прабачэння, а пасля, стоячы на сярэдзіне хаты, прабачэння прасіў гаспадар. Гаспадар ад імя сям'і клікаў душы памерлых у час памінальнай вячэры, адліваў ім ежу ці ставіў яе за акно.

Трэба яшчэ адзначыць, што практычна ва ўсіх абрадах, як каляндарных, так і сямейных, абрадавая музыка выконваецца толькі мужчынамі, прычым выканаўца мае званне майстра і часта надзяляецца звышнатуральнымі здольнасцямі. Відавочна, што музыка, нават абрадавая, мае большую варыятыўнасць, чым песня са словамі. І ў адрозненне ад песні, якую магла выканаць практычна кожная жанчына, музыка падуладна толькі некаторым мужчынам. Тое самае можна сказаць і пра магію: калі побытавай магіяй валодала амаль кожная жанчына «традыцыйнага» ўзросту і калі практычна ў кожнай вёсцы былі (і ёсць) адна ці нават некалькі «бабак», якія маюць больш грунтоўныя веды, то мужчыны-ведзьмакі сустракаюцца значна радзей, але затое валодаюць значна больш моцнымі ведамі і ўменнямі.

Сямейныя абрады суправаджаюць пераломныя моманты ў жыцці чалавека. У іх адлюстраваліся і замацаваліся архаічныя вераванні і рытуалы, сканцэнтраваныя вакол універсальнага сусветнага ўяўлення – праз смерць да новага нараджэння. Уваход чалавека ў новую фазу жыцця, атрыманне ім новага статусу суправаджалі пэўныя абрады і рытуалы. Трэба адзначыць, што

ў радзіннай, вясельнай і пахавальнай абраднасці амаль што кожнае рытуальнае дзеянне было скіравана на захаванне жыцця, яго памнажэнне і працяг. А паколькі жанчына і несла, і захоўвала новае жыццё, то і галоўная адказнасць за выкананне гэтых абрадаў ускладалася на яе. Парушэнне канонаў было недапушчальным, недаравальным і часта непапраўным.

Шмат абмежаванняў было звязана з паводзінамі цяжарнай жанчыны. Кожны яе рух, кожны ўчынак у дзень будзённы і ў дзень святочны быў дакладна вызначаны. Стаўленне да цяжарнай жанчыны ў беларускай традыцыйнай культуры было «адначасова і сакральна-засцерагальным, і абачліва-папераджальным». З аднаго боку, яна не толькі давала жыццё новаму чалавеку, але магла паспрыяць урадлівасці зямлі, прыплоду хатняй жывёлы і нават лячэнню бясплоднасці. З другога боку, на працягу ўсяго перыяду цяжарнасці жанчына знаходзілася ў стане пэўнай сацыяльнай ізаляцыі: яе паводзіны строга рэгламентаваліся шэрагам прадпісанняў, якія цвёрда трымаліся ў памяці старэйшага пакалення і непахісна выконваліся членамі соцыуму. Абмежаванні былі звязаны з яе «двужыццёвацю»: даючы жыццё новаму чалавеку, яна быццам была звязана з іншым светам і таму нейкі час валодала надзвычайнымі здольнасцямі. Разуменне гэтай выключнасці і вымагала ад яе самой, ад яе суродзічаў і суседзяў стрыманых і паважных адносін.

Момант нараджэння дзіцяці трымаўся ў таямніцы. Лічылася, што чым менш людзей будзе ведаць пра пачатак родаў, тым менш будзе пакутаваць парадзіха. Акрамя будучага бацькі пра гэта ведала толькі запрошаная ім бабка-павітуха. Роля яе ў падзеі нараджэння была надзвычай важная і адказная як у сакральна-магічным, так і ў простым сэнсе. Нормы народнай культуры сфарміравалі шэраг патрабаванняў, якім павінна была адпавядаць бабка-павітуха. Важнай была роля бабкі і ў наступных абрадах.

Важны крок у жыцці чалавека – стварэнне сям'і. Адносіны да гэтай рытуальнай працэдурі былі вельмі адказнымі. Практична з дзяцінства пачыналі рыхтавацца да гэтага моманту, асабліва дзяўчаты. Кожная дзяўчына дашлюбнага ўзросту паспявала падрыхтаваць сабе пасаг. Практична падчас кожнага гадавога свята ёсць магчымасць варажыць пра свой будучы лёс, «на суджа-

нага». І практычна кожная дзяўчына ўмела гэта рабіць і рабіла. Пра лёс хлопцаў часцей непакоіліся і варажылі маці.

Жанчыны выконваюць важную ролю ў абрадах сямейнага цыкла. Па-першае, яны кіруюць парадкам правядзення абрада (праз песні і рытуальныя словы); па-другое, большасць магічных, сакральных дзеянняў выконваюць менавіта жанчыны або дзяўчаты; па-трэцяе, самі жанчыны часта валодаюць незвычайнымі здольнасцямі і могуць уплываць на развіццё падзей.

Такім чынам, жанчына «адказвае» за паўтарэнне, узнаўленне, нязменнасць традыцыйнай будовы свету. Наогул, кожная жанчына ў традыцыйнай культуры сама з'яўлялася носьбітам мадэлі гэтай будовы, бо жаночы касцюм уяўляў сабой якраз мадэль Сусвету – Дрэва Жыцця, дзе праз арнамент і ўпрыгожванні выразна прыглядалі падземны, наземны і нябесны ярусы.

Роля мужчыны ў сямейных абрадах, магчыма, не такая відавочная. Як у паўсядзённым жыцці мужчына ўладарыў у соцыуме і адказваў перад абшчынай за членаў сваёй сям'і, так і ўдзел яго ў абрадах сямейнага цыкла скіраваны на ўтварэнне цэласнасці сям'і. Такім спрыяльным абрадам быў абрад «Улазіны ў новую хату». Гаспадар па чарзе перавязваў рукі ўсім хатнім і ўводзіў-уцягваў іх у хату, аднаючы сям'ю.

Заключэнне. Ролі мужчыны і жанчыны замацаваныя традыцыяй. Мужчына ў традыцыйнай культуры мае ўладу ў соцыуме, жанчына «кіруе» стыхіямі, прыродай. Таму ў каляндарных рытуалах значную ролю адыгрывае жанчына на ўсіх этапах земляробчай працы. Мужчыны пераважна ўдзельнічалі ў тых абрадах, якія аб'ядноўваюць сям'ю ў адно цэлае. Таксама і ў сямейнай абраднасці роля мужчыны – у захаванні цэласнасці сям'і і парадку ў ёй. Роля ж жанчыны – магічная, ахоўная, засцерагальная. Мужчына ў рытуалах часцей «адказвае» за дзеянні, жанчына – за магію, парадак правядзення абраду. Светаўспрыманне ў традыцыйнай культуры трымаецца на ўсведамленні гендарных адрозненняў і шчыльнай з'яднанасці, нават злітнасці мужчынскага і жаночага пачаткаў.

Беларускія народныя гульні дагэтуль карыстаюцца ўвагай даследчыкаў і гледачоў,

аматараў народнай культуры і проста жадаючых адпачыць. Нездарма гульні ў пэўнай ступені «абасабляюцца нават у тым выпадку, калі складаюць частку структуры абраду ці рытуалу» [12]. Аналізуючы матэрыял, які пакладзены ў аснову артыкула, варта зрабіць наступныя высновы.

Як і ўся абрадавая накіраванасць любога традыцыйнага свята беларусаў, яе гульні сарыентаваны ў рэчышчы шанавання культуры урадлівасці і продкаў, якія маюць ярка выражаную гендарную тэматыку.

Паколькі актуальнасць тэмы ўзаемаадносін паміж прадстаўнікамі розных палоў абумоўлена прыродай чалавека, гульні і ігрышчы традыцыйнага свята маюць трывалую перспектыву трансляцыі і ў выглядзе аўтэнтчных звычаяў (прыспрыяльных абставінах), і ў выглядзе сацыякультурных рэканструктарскіх святочных імпрэз (колькасць якіх мае тэндэнцыю да павелічэння).

ЛІТАРАТУРА

1. Абрывы рытуальна-магічнай сферы беларускага фальклору: зб. арт. / укл. Р. М. Кавалёва. – Мінск: Бестпринт, 2005. – 183 с.
2. Агульная энцыклапедыя / рэд. калегія: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1989.
3. Беларусь: у 9 т.: Грамадскія традыцыі / В. Ф. Бацяеў, В. М. Бялявіна, А. У. Гурко [і інш.]. – Мінск: Беларус. навука, 2002. – Т. 6. – 605 с.
4. Доўнар-Запольская, А. М. Беларуская масленіца як знак захавальнасці стэрэатыпных элементаў у кантэксце сучаснай традыцыйнай культуры / А. М. Доўнар-Запольская // Матэрыялы Мінскай навук. канф. 20–21 ліст. 2003 г. – Мінск, 2004. – С. 46–47.
5. Васілевіч, У. Ад каляда да масленіцы. Прыкметы і павер'і народнага календара / У. Васілевіч // Польша. – 1990. – № 3. – С. 172–183.
6. Валодзіна, Т. В. «Жаніцьба Цярэшкі»: спроба рэканструкцыі / Т. В. Валодзіна. – Веснік БДУ. – Сер. 4. – 1994. – № 2. – С. 16–20.
7. Довженок, Г. В. Игра народная / Г. В. Довженок; редкол.: К. П. Кабашников [и др.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – С. 88–89.
8. Ивлева, Л. М. Масленичная пахаронная игра в традиционной культуре белорусского Поозерья: сб. науч. ст. / Л. М. Ивлева, А. В. Ромодина. – Л., 1990. – С. 196–203.
9. Каляндарна-абрадавая творчасць беларусаў: Сістэма жанраў. Эстэтычны аспект / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі фальклору імя К. Крапівы. – Мінск: Беларус. навука, 1998. – 188 с.
10. Лабачэўскі, В. «Цярэшку жанілі» на раніцу / В. Лабачэўскі // Звезда, 1992. – 5 студз.
11. Ляўкоў, М. Э. Маўклівыя сведкі мінуўшчыны / М. Э. Ляўкоў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 215 с.
12. Мечковская, Н. Б. Язык и религия: пособие для студ. гуманит. вузов / Н. Б. Мечковская. – Мінск: Агентство «ФАИР», 1998. – 352 с.

Паступіў у рэдакцыю 21.12.2012 г.